

1. PERUSTIEDOT KOHTEESTA	
1.1. Maisema-alueen nimi	Saaristomeren kulttuurimaisemat
1.2. Maisema-alueen uusi nimi	Uto-Berghamn ulkosaariston merireitti
1.3. Kunta	Parainen
1.4. Pinta-ala	52 400 ha
1.5. Aikaisemmat inventoinnit [tekijä,vuosi,arvo]	Arvokkaat maisema-alueet, maisema-alueityöryhmän mietintö II. Ympäristöministeriö 66/1992. Varsinais-Suomen liitto, Matleena Muhonen ja Anni Järviö, Varsinais-Suomen Kulttuurimaisemaselvitys v.2008. Alue on valtakunnallisesti arvokas.
1.6. Päivitysinventoijan nimi	Marie Nyman
1.7. Päivitysinventoinnin pvm	5.8.2013
1.8. Arkistointipaikka	
2. MAISEMAMAAKUNTA JA -SEUTU	
2.1. Maisemamaakunta ja -seutu [Mietintö 66/1992]	Lounaismaa, Lounaisrannikon ja Saaristomeren seutu.
2.2. Maisematyyppi [Maakunnallinen maisemaselvitys]	Saaristo, ulko- ja välisaaristo
2.3. Kuvailuteksti [Lyhyt kuvaus maisemamaakunnan ja -seudun tyypillisistä piirteistä]	Lounaismaassa maasto on eteläisiltä osiltaan vaihtelevaa sekä murroslaaksojen ja ruhjeiden jaksottamaa. Pohjoisosissa maasto loivenee. Lounaismaan monipuolisiin maisemiin lukeutuu rannikkoseutujen rikkonainen saaristo ja mantereella laajat, lukuisten jokien halkomat savikkoalueet. Alue on muinaista merenpohjaa ja alkoi nousta kuivaksi maaksi vasta atlanttisella kaudella, 7500-4500 vuotta sitten. Aluetta halkoo jokunen harjujakso, jotka paikoitellen ovat myös maisemassa merkittäviä. Alueen kulttuuriperintö on vanhaa ja kehittyntä, sillä edullinen ilmasto, maaperä ja hyvät kulkuyhteydet ovat varhain tarjonneet mahdollisuudet pysyvälle ja tiiville asutukselle. Alueella on runsaasti muinaisjäänöksiä. Alueella on muuhun Suomeen verrattuna paljon kartanoita ja keskiaikaisia kirkkoja. Kartanoiden maille perustettiin varhaisia teollisuutta, muun muassa myllyjä ja ruukkeja. Kartanomaiden ja perinteisten talonpoikaskylien liepeille syntyi torppari- ja mäkitupa-asutusta. Tyypillisiä ovat kumpareille ja selänteiden reuna-alueille asettuvat ryhmä- ja rivikylät. Lounaisrannikon ja Saaristomeren seutua voi pitää luonnonoloiltaan ja kulttuuripiireiltään ainutlaatuisena alueena. Alueen laajaa ja rikkonaista luonnetta kuvastavat laaja lainehtiva meri sekä siitä nousevat kallioluodot ja -saaret, joiden suhteesta muodostuu erilaisia vyöhykkeitä ulkomereltä rannikolle. Luonnonolot ovat monipuolisia ja vaihtelevat karuista saaristomännikoistä ja paljaista kalliosta luonnonoloiltaan edullisiin paikkoihin, savikoille ja kalkkipitoisille paikoille syntyneisiin lehtoihin ja muihin reheviin kasvillisuustyypeihin. Kylät, jotka sijaitsevat suojaissa painanteissa, ovat tiiviisti rakennettuja. Kalastus on perinteisesti ollut tärkein elinkeino.
3. LUONNON OMINAISPIIRTEET	
3.1. Maa- ja kallioperä	Maisema-alueen saariryhmien kallioperä on pääosin graniittia ja gneissia. Useissa paikoissa on kalkkikiviesiintymiä. Alue on osa Gullkronan vajoamaa, jota murtumalinjat rajaavat idässä ja pohjoisessa. Alueella on paljon kalliopaljastumia, jotka jääkauden aikana ovat hioutuneet sileiksi. Näkyvässä oleva monimuotoinen kallioperä saa maisemalle leimaa-antavan värinsä pinta- ja syväkivilajien vuorottelusta. Kolmannen Salpausselän reunamuodostuma kulkee alueen halki ja nousee veden yläpuolelle somerikkosaarina.
3.2. Vesistöt ja ranta-alueet	Maisema-alueen sisällä suuri osa pinta-ala on vesialuetta, Saaristomerta.
3.3. Luonnonhistorian erityispiirteet	Maankohoaminen paljastaa merestä vähitellen uusia luotoja ja kareja. Maisema on alttiina meren ja jään muovaavalle vaikutukselle. Alueella esiintyy runsaasti jääkauden muovaamia ja muodostamia silokallioita, siirtolohkareita ja hiidenkirjuja. Esimerkiksi Salpausselkiin kuuluvat Jurmon ja Sandholmin-Lokholmin saaret muodostuvat lähes kokonaan irtaimista maalajeista, joita meri on lajitellut. Profiililtaan tasaisina, pääosin puuttomien nummien ja katajaketojen peittäminä ne eroavat selvästi muista, kalliokkoisista ja metsäisistä saariryhmistä. Varsinkin Jurmon saaresta luonnonvoimat ja saaristolaisen harjoittama karjatalous ovat muovanneet kasvipeitteeltään ja geomorfologialtaan harvinaislaatuksen kohteen.
3.4. Kasvillisuustyytit	Koko alue kuuluu hemiboreaaliseen tammivyöhykkeeseen. Saarien eri osat voivat poiketa paljon toisistaan; karu männikkö tai rantakivikko voi nopeasti vaihtua rehevään lehtoon. Kallioisten, osin moreenipeitteisten saarten laki on usein paljasta, sileää kalliota, jonka alapuolella metsät levittäytyvät. Kallio- ja lohkarokkorannat ovat yleisimpiä, kun taas hiekk- ja somerikkorannat ovat harvinaisia. Salpausselkiin kuuluva saaria sekä Nötön ja Högsåran saariryhmiä lukuun ottamatta lehtimetsät, tavallisimmin mereiset koivumetsät ovat vallitsevia. Kalkkivaikutteisilla paikoilla on lehtojakin: esimerkiksi Berghamnin seudulla on pähkinä- ja saarnilehtoja ja Nötön Mjo-össä pähkinälehtoa. Nötö, Högsåra ja Berghamnin pohjoisosat ovat mäntymetsien valta-alueita. Kuusikoita on hyvin vähän. Rantaniittyjä on eniten välisaaristovyöhykkeessä mutta myös ulkosaariston suojailla rannoilla. Perinteinen karjatalous on jättänyt jälkensä saariston luontoon. Saarilla on katajikkoisia nummia tai kotoja, hedelmällisimmillä alueilla lehdesniittyjä ja laidunhakoja. Saaristomerelle ominaiset kalkkipitoisen alustan runsasruohoiset katajakedot ovat osa alueen kauneinta luonnonympäristöä.
3.5. Arvokkaat luontokohteet	Maisema-alue sijaitsee Saaristomeren kansallispuiston alueella ja osa saarista kuuluu kansallispuistoon. Korppoon-Nauvon eteläisen saariston kansainvälisesti arvokas lintualue (IBA) sijoittuu osittain maisema-alueelle. Maisema-alueelle sijoittuvia Natura-alueita ovat Saaristomeri (SCI-perustein FI0200090) ja SPA-perustein FI0200164) sekä Lohm - Kulm - Ängö (SCI/SPA-perustein FI0200146). Jurmo kuuluu harjunsuojeluohjelmaan ja Lom-Kulm-Ängö kuuluu rantojensuojeluohjelmaan. Nauvon Horkkakatkerö (ERA202314) on suojeltu erityisesti suojeltavien lajien esiintymisalueiden rauhoitus päätöksellä. Yksityisten maille perustettuja luonnonsuojelualueita ovat Kalvholmenin luonnonsuojelualue (YSA024659), Vesselin luonnonsuojelualue (YSA200563), Berghamn - Västersund (YSA204645), Ormskär-Häkonskär, Nygård (YSA205959), Kasanin saaren luonnonsuojelualue (YSA206357, YSA023442), Jurmo, Norrgrannas (YSA203738), Byvikenin luonnonsuojelualue (YSA200376), Bengtfölsin luonnonsuojelualue (YSA200586), Jurmon luonnonsuojelualue (YSA201697, YSA205711, YSA205714), Boskär / Storlandet (YSA204644), Vidskär, Snökobben och Vittharu (YSA204650), Mjööin ja Killingholmin luonnonsuojelualue (YSA207079), Bodön luonnonsuojelualue (YSA207277) sekä Boskärin luonnonsuojelualue (YSA201263).

<p>3.6. Eläimistö ja kasvilajisto</p>	<p>Uhanalaisia lajeja alueella ovat aaltoritariyökkönen, aarnihelokka, aarnihippasammal, aarniluppo, aitoristikitiitäinen, ajuruoholude, alvaritorvijäkälä, alvariukonsieni, apollo, dyynisukkulakoi, etelänkynsisammal, etelännokijäkälä, etelänpörrösammal, etelänsuosirri, etelänuurresammal, etelänvalkotäpläpaksupää, hakahiippasammal, hakamaakieli, hammasrisakas, harmaapäätikka, harmopaatsamamittari, harnosuomuyökkönen, heinäratamokoisia, helavalmuska, helmihopeatäplä, hiekkajalkakuukunen, hietalantainen, hietamittari, hietapeilikääriäinen, hietapussikoi, hietikkokenttäkääriäinen, hitukultajäkälä, horkkakatkerö, hormukkakirppä, huuhkaja, hylkyisotylppö, isotorasammal, itupyörösammal, jalolaikkajäkälä, jalotortvijäkälä, kaksihammaskotilo, kalkkihankasammal, kalkkijalosammal, kalliokeuhkojäkälä, kalvashuhmarjäkälä, kalvaskoisa, kangasajuruoho, kantokorvasammal, kantopaanusammal, kantoraippasammal, kapeasiemenkotilo, karhunlaukka, karhunlovisammal, karikukko, kartioakankaali, karvamansikka, katvenaskalilude, keltakynsimö, keltalaikkajäkälä, kesiuukonsieni, ketokatkerö, ketoneilikka, ketonoidanlukko, kirjokerttu, kirjorahasammal, kivitasku, kohokkipussikoi, koivunhuhmarijäkälä, korentolude, korukaitakoi, kottarainen, kukkamaatahti, kuulasammal, käenpiika, käki, käyrälehtitirahkasammal, lahkaviosammal, laidunlyhytsiipi, lakkakääpä, lehdesniittykirpukas, lehtovyörousku, lepikkolaakasammal, lettohammassammal, lettokehräsammal, lähdesara, lännenhanhikki, lännenmaltsa, lännenpehkipää, lännenpistejäkälä, mehikäpää, merihaarikko, merilettotähtimö, meriotakilokki, merisinappikirppä, meritatar, merivehnä, metsäharjaetana, metsäaomenapuu, mustaturkku-uikku, muurainläiskäköi, mähkä, mäkiapila, mäkihärkkävyyköi, naurulokki, notkoritasammal, nummijuuriyökkönen, nummirahasammal, nummisammalkoi, nummisilmäruoho, nunnakirjokoisia, nystyhaiskiäinen, okaruusu, oliivineilikayökkönen, oratuomi, otakilokkilude, otapipomehiläinen, palttinahämy-yökkönen, paunikko, peikonsammal, peltorusojuuri, piikkiluppo, pikkuhanhikki, pikkulepinkäinen, pikkulovisammal, pikkumaatahti, pikkunoidanlukko, pikkuokakoisia, pikkupunka, pikkusiemenkotilo, pikkutiira, pikkutiikka, pilkkasiipi, pisarahelttahelokka, pohjannoidanlukko, polkukämmensammal, punajalkaviklo, punakivikkohämähäkki, punalehtojäkälä, punarusokas, punavarpunen, pyöriäinen, pähkinäkääpä, raani, raatoisotylppö, rahkalovisammal, raidankeuhkojäkälä, raidepussikoi, rakkoapila, rakkosammal, rannikorahasammal, rantakatkerö, rantakaura, rantakäärme, rantanuijasara, rantanyhäkä, rantasipi, rantatumpurasammal, rantavehänhitukoi, rantaväkäsammal, riskilä, ristisorsa, riuttakarve, rohtorasti, ruisräkkä, ruohikkokieli, ruotsinpihlaja, ruskokaisla, ruskolehtojäkälä, ruskopiilojäkälä, ruskopiirtoheinä, röyhysara, saaristoraanumittari, saarnenpistejäkälä, saarninokkalude, sakarahanhikki, sammalpiennarsieni, sammalvahajäkälä, saukko, saunionoidanlukko, seljäkämmeä, selkälokki, silohiippasammal, sirittäjä, somersara, steppilasikaskas, suikeanoidanlukko, suippoliuskaorapihlaja, suolakultajäkälä, suovalku, sysinuppijäkälä, särkkälantainen, särkkäsammalkoi, sääskenvalkku, tadehaaskavaajakas, tahmahärkki, tahmaukonsieni, tammenlaikkajäkälä, teeri, tierakivisammal, tippa(hapra)kääpä, tulijäkälä, tummahärnsilmä, tummakirjosipi, tuulihaukka, tylli, typpäliuskaorapihlaja, tähkämaitikka, tähti-itiorisakas, täpläpurajakälä, töyräslude, uurteiskotilo, vaaleapuuyökkönen, valemorsiusyökkönen, valkonauhakotilo, vallikynsimö, varjonahajäkälä, varjotupsukoi, varpunen, verikirjokoisia, verilaikkajäkälä, vesihilpi, vihermittari, viherukonsieni, viheruurresammal, vähähyrä, värimaratti, yöponsikas,</p>
<p>3.7. Ilmasto</p>	<p>Saaristomeri sijaitsee laukealla vyöhykkeellä, mikä heijastuu maiseman ilmeen voimakkaana muutoksina eri vuodenaikoina.</p>
<p>3.8. Maisemarakenne</p>	<p>Saaret ovat osa Gullkronan vajoamaa, jota murtumalinjat rajaavat idässä ja pohjoisessa. Jääkausien aikaan ikivanhat kalliot ovat hioutuneet sileiksi. Kolmannen Salpausselän reunamuodostuma kulkee alueen halki ja nousee veden yläpuolelle somerikkosaarina. Maankohoaminen paljastaa merestä vähitellen uusia luotoja ja kareja. Salpausselkiin kuuluvat Jurmon ja Sandholmin-Lökholmin saaret muodostuvat lähes kokonaan irtaimista maalajeista, joita meri on lajitellut. Profiililtaan tasaisina, pääosin puuttomien nummien ja katajaketojen peittäminä ne eroavat selvästi muista, kallioikkosista ja metsäisistä saariryhmistä. Varsinkin Jurmon saaresta luonnonvoimat ja saaristolaisien harjoittama karjatalous ovat muovanneet kasvipeitteeltään ja geomorfologialtaan harvinaislaatuisten kohteen. Jurmossa on laajalti kanervanummea, jota hoidetaan laiduntamalla ja aika ajoin katajikko raivaamalla ja kulottamalla. Sandholmin ja Lökholmin saarilla on kalliosydän ja niillä kasvaa myös mäntymetsiä. Saarien eri osat voivat poiketa paljon toisistaan; karu männikkö tai rantakivikko voi nopeasti vaihtua rehevään lehtoon. Kallioisten, osin moreenipeitteisten saarten laki on usein paljasta, sileää kalliota, jonka alapuolella metsät levittäytyvät. Kallio- ja lohkarikkorannat ovat yleisimpiä, kun taas hiekk- ja somerikkorannat harvinaisia. Rantaniittyjä on eniten välisaaristovyöhykkeellä mutta myös ulkosaariston suojaisilla annoilla. Salpausselkiin kuuluvia saaria sekä Nötön ja Högsaran saariryhmiä lukuun ottamatta lehtimetsät, tavallisimmin mereiset koivumetsät ovat vallitsevia. Kalkkivaikutteisilla paikoilla on lehtojakin: esimerkiksi Berghamin seudulla on pähkinä- ja saarnilehtoja ja Nötön Mjo-össä pähkinälehtoa. Nötö, Högsara ja Berghamin pohjoisosat ovat mäntymetsien valta-alueita. Kuusikoita on hyvin vähän. Perinteinen karjatalous on jättänyt jälkensä saariston luontoon. Saarilla on katajikkoisia nummia tai ketoja, hedelmällisimmillä alueilla lehdesniittyjä ja laidunhakoja. Saaristomerelle ominaiset kalkkipitoisen alustan runsasruohoiset katajakedet ovat osa alueen kauneinta luonnonympäristöä. Maisemarakenne on pienipiirteinen ja vaihteleva. Saaristossa, etenkin väli- ja ulkosaaristossa, ei voida puhua selkeistä selänteistä ja niiden välisistä laakoista. Laaksot ovat käytännössä veden valtaamina ja merenpinnan yläpuolella on kallioselänteitä. Saariston pellot ovat pienet ja rikkonaiset ja sijoittuvat kallioiden välissä oleville savialueille. Saariston maisemarakenne itä-länsisuuntautuneisuus on paikoin selkeästi näkyvissä.</p>
<p>4. KULTTUURISET OMINAISPIIRTEET</p>	

4.1. Arkeologinen kulttuuriperintö	<p>Saaristomeren asutus on hyvin vanhaa perua ja alueelta löytyy paljon muinaisjäänköksiä. Pronssi- ja rautakaudella saaristo oli harvaan asuttua, mutta tarjosi hyvät edellytykset kalastukselle ja metsästykselle. Tärkeät meritiet ovat johdatelleet viikinkejä ja myöhemmin hansakauppiaita idän kauppareille jo paljon ennen kiinteän asutuksen syntyistä. Pronssikautisia ja rautakautisia hautaröykkiöitä on löytynyt Aspön Västeröiden, Boskäriltä, Ädöniltä, Mjööltä, Trunsön Ganganbergetiltä, Sandholmilta, Mälhamnin Andalista, Mälhamnin Granholmilta, Nötön Revbergetiltä ja Nötön Sundbergetiltä. Useiden muinaisjäänköksien ajoitus on määrittelemätön tai niitä ei ole pystytty ajoittamaan. Näihin lukeutuu muun muassa jatulintarhat. Jatulintarhojen on arvioitu liittyvän keskikaikaan, mutta kiviä on usein siiretty ja käytetty rakennusmateriaalina joten jatulintarhojen ajoittaminen on vaikeaa. Maisema-alueella jatulintarhoja on löydetty Borstön Bybergetiltä, Björköön Vintrasnäsän niemeltä sekä kaksi Trunsöhön kuuluvalla Kummelskäriltä. Myös Jurmon saarella sijaitsevat niin kutsutut munkinkehät ovat ajoittamattomia. Muinaisjäänköryhmä koostuu kuudesta harjuselällä rivissä sijaitsevasta kiviasettelma. Viisi niistä ovat pyöreänmuotoisia ja niitä kutsutaan munkinkehiksi. Kuudes on nelionmuotoinen ja saarelaiset ovat arvelleet sen olevan jäänkö saaren ensimmäisestä kappelista.</p> <p>Alueella on paljon historiallisen ajan muinaisjäänköksiä, mm. kompassiruusu, vanhojen kappeliin raunioita, kyläpaikkoja, talonpohjia, veneenvetopaikkoja ja erilaisia kivirakenteita (mm. niin kutsuttuja tomtning-jäänköksiä). Björköön Vintrasnäsillä sijaitsee näyttävä kompassiruusu näkyvällä paikalla. Kohdetta on kuitenkin tuhouttu 2000-luvulla muodostamalla kivistä uusilla kuvioilla, mm. sydämiä. Jurmon saarella sijaitseva Jurmon Kapellbackenin raunio on kohteeseen liittyvä perimätiedon mukaan saaren ensimmäinen kappeli, jonka Kökarin munkit rakensivat. Kappeli ei perimätiedon mukaan ollut enää käytössä kun ensimmäiset asukkaat tulivat saarelle. Jurmolta on löytynyt muutama vanha veneenvetopaikka, Moringharussa ja Enharussa, joista Enharun on ajoitettu jopa 1400-luvulle. Björköön Kappalbackanilla sijaitsee kappelin ja kirkkomuurin jäänköset, kylän eteläpuolella, matalan kummun laella. Kappeli mainitaan vuonna 1698. Björkössä oli kappeli vuoteen 1846 asti, mutta se oli rappeutuneessa kunnossa jo vuonna 1804. Kappelin pohjoispuolen kalliotörmä on nimeltään Ringanhörnet, sillä papin läheisessä polkua pitkin kappelia Ringanhörnetin kohdilla aloitettiin kellojen soitto. Kappelin rannasta (Björkö Stenaln) on löytynyt todennäköisesti kappelin aikoihin käytössä ollut veneenvetopaikka. Björköltä on löytynyt kolme vanhaa talonpohjaa (Björkö Korsängsbacken, Vintrasnäs 2 ja 3) ja myös vanhaksi kyläpaikaksi tulkittu jäänkö (Byängstomten). Utöiltä on löytynyt useita kiveen hakattuja merkkejä, liittyen mm. majakan rakentamiseen. Berghamnin Åsbackanilla ja Lökhölmän Tomtar ovat vanhoja kyläpaikkoja. Koko alueelta on löydetty yhdeksän hylkyä, joista tunnetuin lienee St. Mikaelin hylky Borstön lähellä. St. Mikael on kulttuurihistoriallisesti arvokas, hyvin säilynyt kaljuutti -tyyppinen kolmimastoinen purjealus. Alus haaksirikkoutui matkallaan Amsterdamin Pietariin syksyllä 1747. Gråharunan saaren lähistöllä sijaitseva puurunkoisen aluksen hylky on ajoitettu saviasioiden perusteella 1600-luvulle. Muita alusten hylkyjä maisema-alueella ovat Sede, Björkö 1 ja 2, Klaara, Englantilainen hylky, Vrakgrundet 1 sekä Vidskärin hylky.</p>
4.2. Maiseman kulttuurihistoria	<p>Alue sai viimeistään keskiajalla kiinteän asutuksen ja uudisasukkaat, suurilta osin Ruotsista, asettuivat laivaväylien varrelle. Asutus oli alkuaikoina keskittynyt suurille saarille tiiviisiin kyläyhteisöihin. Ensimmäisiä kirjallisia tiedot ulkosaaristona asuttamisesta ovat 1300-luvulta. Pienimmät ja matalimmat saaret olivat vielä suurimmaksi osaksi veden alla 1100- ja 1200-luvuilla. Vuonna 1540 olemassa olleita kyliä alueella olivat ainakin Aspön, Björköön, Jurmon, Berghamnin, Lökhölmän, Trunsön, Kopparholmin, Stensjärin ja Trunsön kylät. Saaristo oli silloin suhteellisen tiheästi asuttu ja Nötö oli yksi suurimmista kylästä nykyisen Turun ja Porin läänin alueella. Nötö oli ulkosaariston kyläkeskus ja saarella on sijainnut kappeli ainakin vuodesta 1657 lähtien. Vuonna 1664 rakennettu kappeli sijoittui Kopparholmille. Nykyinen kirkko rakennettiin Nötön pääsaarelle vuonna 1756. Keskiaikaisia kappeleita on sijainnut myös Aspössä ja Björkössä, sekä mahdollisesti myös Jurmossa. Aspön nykyinen kappeli (1956) on järjestyksessään saaren viides. Jurmon kappeli on rakennettu vuonna 1846. Berghamnin kappeli</p> <p>Suojaisilla satamapaikoilla oli asutuksen sijoittumisen suhteen korostunut merkitys. Aspö on mainittuna 1300-luvun tanskalaisesta itineraariossa yhtenä saariston välietappina keskiaikaisella itä-länsi-kauppareitilla. Sen aikaisten alukset vaativat lähellä toisiaan sijaitsevia suojaisia ankkuripaikkoja, joissa voitiin odottaa suotuisaa tuulta. Laivojen kehittymisen myötä, Kustaa Vaasan hallintokauden lopulla, avomerellä satamakaupunkeihin johtavat väylät tulivat tärkeiksi, jolloin Utön merkitys Saaristomeren porttina kasvoi. Utöstä Turkuun johtava väylä on ollut viitoitettuna kivikummeilla jo ainakin vuonna 1560. Luotsilaitos alkoi kehittyä 1600-luvulla ja kirjallisten tietojen mukaan tuolloin Utöstä, Jurmosta ja Korpoströmistä saattoi saada luotsin. Korpoströmistä Lohmin Killingholm on merkittävä väylähistoriallinen risteyspaikka, jossa on sijainnut jo 1600-luvulla luotsipaikka. Suomen ensimmäinen majakka rakennettiin vuonna 1753 Utön saarelle. Majakka tuhoutui Suomen sodassa 1808-09, mutta majakanvartijan asunto on säilynyt. Nykyinen majakka on vuodelta 1814. 1800-luvulla saariston asukasluvu taas kasvoi ja saavutti huipunsa 1900-luvun alkuvuosina. Maaliikenne alkoi kuitenkin syrjäyttämään vesiliikennettä ja muuttoliike kiihtyi toisen maailmansodan jälkeen. 1970-luvulle tultaessa saaristossa oli enää ainoastaan muutama vireä kyläyhteisö ja myös toimentulon vaikeus ja etäisyydet palveluihin laskevat väkilukua nykypäivän. Saariston kulttuurimaiseman perustan luo karjalaisuus ja mahdolliset laidunpaikat ovat olleet hyvin hyödynnettyinä. Myös lehdesten teko on luonut omaleimaisia perinnemaisemia. Saariston maisema on vahvasti myös kalastuksen ja merenkulun muovaama.</p>
4.3. Maiseman kannalta merkittävät elinkeinot	<p>Kalastus on perinteisesti ollut tärkein elinkeino. Ennen kaukaisille kala-apajien äärelle rakennetuilla kalastusmajoilla oli suuri merkitys. Esimerkiksi Utön lähisaarilla, Enskärillä, Pattsjärillä ja Alunskärillä, sekä Jurmon lähisaarilla, Jurmo Kalkskärillä ja Sandvikharulla, on sijainnut sesonkikalamajoja. Kalastuksen ohella on harjoitettu pienmuotoista viljelyä ja karjalaisuutta. Nötön saarella sijaitseva alueen suurimpia viljelysmaita. Omaleimaisista maisemakuvaa ovat luoneet pienten notkelmien laiduntaminen, niitty ja lehdesten teko. Keskiajalta 1900-luvun alkuun saakka kalastusta ja karjanpitoa täydensivät metsästyks ja merenkulku (luotsitoiminta). Saarissa näkee usein linnustusta varten rakennettuja väijymisrakenteita. Merimerkit ja luotsipaikat ovat saariston maisemassa näkyviä elementtejä. Tärkeimpien laivaväylien varsille rakennettiin keskiajalta lähtien navigointia helpottavia merimerkkejä. Nykyään kaikkien edellä mainittujen elinkeinojen harjoittaminen on merkittävästi vähentynyt ja niiden jäljet paikoin hävinneet. Myöhempiä aikoina matkailuelinkeino on noussut tärkeäksi.</p>
4.4. Rakennettu ympäristö	<p>Saaristossa ei ole suurta eroa yhden, muutaman asumuksen ja kylän välillä. Esimerkiksi Nötö edustaa monitaloista saaristokylää, Kråkskär taas aikoinaan yhden perheen asuttamaa saarta. Saariston kylien rakenteissa voimakkain erityisleima syntyy maantieteellisen vaikutuksen puuttumisesta.</p>
4.4.1. Alueelle tyypillinen ja perinteinen asutustyyppi	<p>Asutus sijaitsee perinteisesti suojaisissa paikoissa, painanteissa ja lahdissa. Tyypillisiä ovat sekä tiiviit kyläyhteisöt että yksittäisasumukset.</p>

4.4.2. Nykyisen asutuksen suhde muinaisjäännösten sijaintiin	
4.4.3. Rakennetun ympäristön inventoinnit	<p>Länsi-Turunmaan ulkosaariston kyläasutus (RKY 2009) sisältäen mm. Aspö, Jurmon, Björkön, Nötön, Sandholmin, Lökhölmän, Borstön ja Berghamnin. Utön linnake, majakka- ja luotsiyhdyskunta (RKY 2009). Saaristomeren kansallispuisto (RKY 1993), sisältäen mm. Utön sataman ja kylän, Jurmon kylän, Aspön saaristokylän, Björkön saaren, Nötön kylän, Borstön kylän, Sandholmin, Lökhölmän ja Berghamnin. Saaristomeren kyläympäristöt muodostuvat keskiajalta periytyvästä, pysyvistä merellisten elinkeinojen synnyttämästä saaristolaisasutuksesta. Monet ulko- ja välisaariston kylistä ovat säilyneet yhtenäisinä kokonaisuuksina sataman ja pienialaisten kyläpeltojen tuntumassa. Berghamnin saaren vanhin asutus sijaitsee saaren itärannalla, pelto- ja niittyalueen tuntumassa. Saaristokylistä suurimpia on Nötön vanha kylä kappeleineen. Kylä on keskittynyt saaren länsirannalla olevan lahden pohjukkaan. Puinen pitkäkirrko on vuodelta 1757. Suojaisen Sandholmin saaren asutus on keskittynyt sataman ja kyläpellon ympärille. Kylä on kolmen talon muodostama hieno ulkosaarelasutus. Kunnostettu tuulimylly ja komeat kiviäidat täydentävät rakennettua maisemaa. Lökhölmän kyläpellon poikkeuksellinen laajuus on mahdollistanut pienelle saarelle laajan asutuksen. Kylän vanhimmat rakennukset ovat 1700-luvulta. Borstön nelitaloinen perinteisen ilmeensä säilyttänyt kylä on satamalahden ympärillä. Kylän rakennuskantaan kuuluvat tuulimylly ja maamerkinä Borstö-gumman, 1700-luvun kaljuunakuva. Saarella on lisäksi jatulintarha, vanhoja kiviaitoja ja tykkiaseman jäännökset 1940-luvulta. Aspön talot, pienet niityt ja satama ovat keskittyneet suojaisen salmen rannalle. Satamassa sijaitseva kappeli (I. Wirkkala 1956) on järjestyksessään saaren viides. Björkön pitkistä asutushistoriasta todistavat keskiaikaisen kappelin jäänteet. Björkön kyläkuvalle ovat ominaisia pienialaiset niityt ja kallioiden suojassa sijaitsevat talot. Nykyisin lähes puuttoman Jurmon asutus on keskittynyt neljän talon rykelmäksi kyläniityn ja rannan väliin. Jurmon kappeli on rakennettu 1846. 1900-luvun lopulla Jurmoon on tullut kesämökkejä ja vierasvenesatama. Saariston rakennusinventoinnit ovat puutteellisia, mutta Jurmon kylä (kiinteistä Ön Jurmo) on arvotettu seudullisesti arvokkaaksi ja selityksessä lukee, että kiinteistöillä sijaitsee puinen pitkäkirrko vuodelta 1846, aikaisemman kirkon kiviperustukset, sekä niin kutsutut "munkinkehät". Arvokas rakennusryhmä kalastajakylässä. SU:4 441. Utön linnake-, majakka- ja luotsisaai sijaitsee strategisesti merkittävällä paikalla Itämereltä Saaristomerelle johtavan merireitin varrella, jota on purjehdittu ainakin 1500-luvulta. Meriväylien rakennusperintö (Harri Nyman, Museovirasto 2009): 83 Lohm, Killingholm, 84 Lill Gråharu, 85 Vidskär, 86 Ingolskär sekä 87 Utö. Lohmin luotsiasema (1895) jatkaa jo 1600-luvulta tunnetun Korppoonvirran luotsipaikan perinteitä. Luotsiasema sijaitsee maisemaa hallitsevalla näköalapaikalla, tärkeiden meriväylien risteyskohdassa. Lohmin luotsiasema on saaristomeren luotsihistorian kannalta keskeinen paikka. Lill Gråharun pieni tunnusmajakka (1856/1984) on esimerkki 1800-luvulle tyypillisestä merimerkistä ja sen sijainnista. Rakennelma on olennainen osa maisemaa. Vidskärin kallioluoto sijoittuu Utön pohjoispuolelle Turkuun johtavan väylän varrella. Saaren korkeimmalla kohdalla on poikkeuksellisen suuren kummelin raunio. Vidskärin kummeli (1865) on noin kuusi metriä korkea kivipyramidi. Raunioinakin kummeli on vaikuttava ja näky edelleen kauas. Ingolskärin pieni tunnusmajakka (1873/1984) on tyypillinen 1800-luvun merimerkki. Utö sijoittuu Suomeen johtavien meriväylien lähtöpuoleen. Se on erittäin merkittävä kulttuuriympäristö, joka heijastelee kauppamerenkulun, luotsi- ja majakkalaitoksen sekä saaristolaisasutuksen kehitystä. Utön asutus alkoi 1800-luvulla, kuin saarelle määrättiin kaksi jurmolaisa talonpoikaa toimimaan luotseina. Vuonna 1753 Utölle rakennettiin Suomen ensimmäinen valamajakka, joka tuhoutui Suomen sodassa. Sen tilalle tehtiin 1814 uusi nykyaikaan säilynyt harmaakivitorni. Erikoisuutena on 1840-luvulla perustettu majakkakirrko. Majakanvartijan asuintalo on 1700-luvulta.</p>
4.4.4. Muita maiseman kannalta merkittäviä rakennuksia ja rakenteita	<p>Fagerholmin vanha merivartioiden muodostama parivaljakon yhdessä Lomin luotsiaseman kanssa maisema-alueen pohjoisosassa. Merenkulkuun liittyvät, navigointia helpottavat rakenteet ovat saariston maisemassa kaikkein näkyvimpiä elementtejä ja nykyään majakat, kummit, pookit, luotsiasemat, kaasat ja loistot muodostavat eri-ikäisten laivareittien ja satamapaikkojen kanssa saariston tärkeimpiä kulttuuriympäristön kohteita.</p>
4.5. Perinnemaisemat	<p>Bodön metsälaidun (arvo M), Mjoön metsälaidun (arvo M, erityistukikirjauksen perusteella lisätty osa-alue PT), Sandholmin nummet (arvo V), Lökhölmän nummi (M+), Jurmo (V), Jurmon Huvudskärin nummet (V), Berghamnin laitumet (V), Berghamnin Västerbyn kedot (V), Hundskärin haka (M+), Boskär (V, erityistukikirjauksen perusteella lisätty osa-alue PT), Mälhamn (V), Aspö (PT), Kopparholm (PT), Borstö (arvo PT), Utö (arvo PT), Nötön lammaslaitumet (PT).</p>
4.6. Identiteettitekijät, symbolitekijät	<p>Saaristomeren nimitykset yhdeksi Suomen 27:stä kansallismaisemasta, jotka parhaiten edustavat "Isänmaamme koko kuvaa", niiltä tekijöiltä, jotka ovat ratkaisevasti vaikuttaneet kansamme ja kulttuurimme kehittymiseen sekä niiltä tuloksista, jotka ovat seuranneet ihmisen ja luonnon välillä satoja, jopa tuhansia vuosia jatkuneesta vuorovaikutuksesta. Kansallismaisemilla on erityinen symbolimerkitys. Saariston suullisen perimätiedon mukaan Jurmo oli keskiajan lopulla merirosvojen tukikohta, jossa he väärillä merkkituilla houkuttelivat aluksia karille ottaakseen haltuunsa alusten lastin. Tarinan mukaan Kustaa Vaasan rangaistus oli tapaa saaren asukkaat ja polttaa koko saari. Borstön tunnuskuva, Borstö-gumman, 1700-luvun alukselle kuulunut kaljuunakuva, löytyy jäältä 1800-luvulla ja pystytettiin näkyväle paikalle kalliolle. Erillisillä saarilla on myös historiallisesti ollut identiteettimerkityksiä. Saarten asukkailla on erilaisia ruotsiksi rimmaavia kutsumanimiä naapurisaarten asukkaista, joissa viitataan saarten asukkaiden yleisesti tunnettuihin ominaisuuksiin (esimerkiksi Borstöstuggorna, Aspöpröllena, Björkösnölena, Nötövgarna, Lökhölmäskälvarna, Jurmotokarna, Trunsölagorna). Lökhölmäskälvarna-nimityksellä esimerkiksi viitataan saaren erikoiseen ruotsinmurteeseen, Borstöstyggorna-nimitys taas saarten asukkaiden merirosvouuteen (perimätiedon mukaan).</p>
4.7. Matkailu- ja virkistyskäyttö	<p>Alue on matkailullisesti erittäin vetovoimainen, sillä se houkuttelee veneläisiä ja matkailijoita. Matkailun kannalta toimivat lossi- ja laivayhteydet ovat tärkeitä. Vetovoimatekijöihin lukeutuu mm. Saaristomeren kansallispuisto, jonka maisema-alueella sijaitseviin retkikohteisiin kuuluu muun muassa Bergham, Nötö, Björkön, Boskär, Kråkskär, Aspö, Jurmo ja Utö. Berghamissa on retkisatama ja luontotupa. Berghamnin Västerbyn kalastajatalon ympäristössä on kaksi luontopolkua. Ne kertovat Berghamnin kasveista ja eläimistä, vanhasta asutuksesta sekä nykyisestä elämästä kauniilla saarella. Luontopolkujen pituus on yhteensä noin 2 km pitkiä, ja ne lähtevät Västerbyn tilan pihasta. Boskärin nähtävyyksiin kuuluu muun muassa Saaristomeren hienoimmat lehtoniityt ja luontopolku sekä saaren korkeimmalta kohtaa avautuva näköala. Björkön luontopolku (2,3 km) kiertää saaren sisäjärvien lnsjonin ympäri ja esittelee saaren monipuolista luontoa, historiaa ja maisemia. Jurmon saarella ristelee kävelypolkuja, mutta lintujen pesimäaikaan saaren länsiosassa on liikumisrajoituksia. Kevät- ja syysmuuttoaikoina Jurmo on yksi saariston parhaita lintujen tarkkailupaikkoja. Saarella toimii myös Turun lintutieteellisen yhdistyksen lintuasema ja saarella sijaitsee luontotupa, jossa on Jurmon saaren luonnosta ja historiasta kertova näyttely. Nagelskärin saariryhmään kuuluvalla Kråkskärillä on luonnonsatama. Utön ja Nötön saarilla on vierassatama ja useita kiinnostavia nähtävyyksiä. Aspön saarella on vierassatama ja saarta kiertää luonto- ja kulttuuripolku.</p>

<p>4.8. Kuvailu, kulttuuripiirteet</p>	<p>Alue sai viimeistään keskiajalla kiinteän asutuksen ja uudisasukkaat, suurilta osin Ruotsista, asettuivat laivaväylien varrelle. Jo paljon ennen kiinteän asutuksen syntyä tärkeät meritiet ovat johdatelleet viikinkejä ja myöhemmin hansakauppiaita idän kaupparetkille. Esihistoriallisesta toiminnasta todistavat alueelta löydetyt pronssikautiset ja rautakautiset hautaröykkiöt. Mielenkiintoisia jäänteitä vanhasta asutuksesta ovat myös jatulintrarhat, Jurmon kivikehät, niin kutsutut munkinkehät, sekä Björkönen kivikompassi. Utön ja Korpoströmin historiallisen meriväylän varrella on useita hylkyjä, joista tunnetuin lienee 1700-luvulla haaksirikoutuneen St. Mikaelin purjealuksen hylky Borstön lähellä. Vanhimmat säilyneet rakennukset maisema-alueella ovat 1700-luvulta.</p> <p>Asutus oli alkuaikoina keskittynyt suurille saarille tiiviisiin kyläyhteisöihin. Ensimmäisiä kirjallisia tiedot ulkosaaristona asuttamisesta ovat 1300-luvulta ja vuonna 1540 olemassa olleita kyliä alueella olivat ainakin Aspön, Björkönen, Jurmon, Berghamnin, Lökholmin, Kopparholmin, Stenskarin ja Trunsön kylät. Saaristo oli silloin suhteellisen tiheästi asuttu ja Nötö oli yksi suurimmista kylistä nykyisen Lounais-Suomen alueella. Nötö oli ulkosaariston kyläkeskus ja saarella on sijainnut kappeli ainakin vuodesta 1657 lähtien. Vuonna 1664 rakennettu kappeli sijoittui Kopparholmille. Nykyinen puinen pitkäkirko rakennettiin Nötön pääsaarelle vuonna 1757. Keskiakaisia kappeleita on sijainnut myös Aspössä ja Björkössä, sekä mahdollisesti myös Jurmossa. Aspön nykyinen kappeli (1956) on järjestyksessään saaren viides. Jurmon nykyinen kappeli on rakennettu vuonna 1846.</p> <p>Suojaisilla satamapaikoilla oli asutuksen sijoittumisen suhteen korostunut merkitys. Aspö on mainittuna 1300-luvun tanskalaisesta itineraarissa yhtenä saariston välietappina keskiaikaisella itä-länsi-kauppateillä. Sen aikaisten alukset vaativat lähellä toisiaan sijaitsevia suojaisia ankkuripaikkoja, joissa voitiin odottaa suotuisaa tuulta. Laivojen kehittymisen myötä, Kustaa Vaasan hallintokauden lopulla, avomereltä satamakaupunkeihin johtavat väylät tulivat tärkeiksi, jolloin Utön merkitys Saaristomeren porttina kasvoi. Utöstä Turkuun johtava väylä on ollut viitoitettuna kivikummeleilla jo ainakin vuonna 1560. Luotsilaitos alkoi kehittyä 1600-luvulla ja kirjallisten tietojen mukaan tuolloin Utöstä, Jurmosta ja Korpoströmistä saattoi saada luotsin. Korpoströmistä Lohmin Killingholm on merkittävä väylähistoriallinen risteyspaikka, jossa on sijainnut jo 1600-luvulla luotsipaikka. Suomen ensimmäinen majakka rakennettiin vuonna 1753 Utön saarelle. Majakka tuhoutui Suomen sodassa 1808-09, mutta majakanvartijan asunto on säilynyt. Utön nykyaikaan säilynyt harmaakivitornimajakka on vuodelta 1814. Erikoisuutena on 1840-luvulla perustettu majakkakirkko. Utön tiiviisti ryhmitellyt talot, joita jyhkeä majakkatorni valvoo, ovat ainutlaatuinen kokonaisuus. Useat saaren taloista ovat venäläisten sotilaiden ensimmäisen maailmansodan aikana rakentamia. Sotilaiden läsnäolo saarella on myös myöhemmin antanut leimansa saaren arkkitehtuurille. 1800-luvulla saariston asukasluvu taas kasvoi ja asukasluvu saavutti huippunsa 1900-luvun alkuvuosina. Maaliikenne alkoi kuitenkin syrjäyttää vesiliikennettä ja muuttoliike kiihtyi toisen maailmansodan jälkeen. 1970-luvulle tultaessa saaristossa oli enää ainoastaan muutama vireä kyläyhteisö ja toimentulon vaikeus ja etäisyydet palveluihin laskevat väkilukua nykypäivänä.</p> <p>Saariston kylään kuuluu asuin- ja talousrakennusten ohella satamat laitureineen ja aallonmurtajineen, peltotilkut kiviaitoineen sekä ympäröivät lehdesniityt ja laitumet. Saaristossa ei ole suurta eroa yhden, muutaman asumuksen ja kylän välillä. Esimerkiksi Nötö edustaa monitaloista saaristokylää, Kråkskär taas aikoinaan yhden perheen asuttamaa saarta. Useat saariston talot ovat autioituneet tai ne ovat siirtyneet huvilakäyttöön. Saariston maisema on vahvasti kalastuksen, karjatalouden ja merenkulun muovaama. Kalastus on perinteisesti ollut tärkein elinkeino. Ennen kaukaisilla, kala-apajien äärelle rakennetuilla kalastusmajoilla oli suuri merkitys kalastajien tilapäisinä asumuksina. Kalastuksen ohella on harjoitettu pienmuotoista viljelyä ja karjataloutta. Nötön saarella sijaitsi alueen suurimpia viljelysmaita. Pelloista valtaosa on nykyään</p>
<p>5. MAISEMAKUVA</p>	<p>Maisema-alueella liikutaan vehreämmästä välisaaristosta, Korpoströmin Lomin ja Fagerholmin saarien kapeiden salmien ja jyrkkien kalliorantojen välistä, ulkosaariston keskeisten kyläsaarien ohi avoimelle ulapalle, jota yksittäiset, puuttomat luodot ja karikot luonnehtivat ja jossa maisemakuva keskeisiä ovat merellä navigointiin helpottavat rakenteet. Meriviyöhykkeessä sijaitsee tasaisten, puuttomien nummien peittämä Jurmon saari ja saariston uloimpana etappina Utön majakka- ja luotsikylä. Utön majakan erottaa hyvällä säällä selvästi Jurmon saarelta, jopa 12 kilometrin etäisyydeltä. Ulkosaariston suurimmat saaret ovat jo metsäisiä ja saariston maisemakuva on usein labyrinttimäinen. Lökholmin, Berghamnin, Aspön ja Björkönen saariryhmät edustavat saaristolle ominaista ulkosaaristotyyppiä. Ulkosaariston kyläkeskuksena toiminut, Nötön seutu on välisaaristoa, jossa on havaittavissa sekä ulko- että sisäsaariston piirteitä. Suurten saarten ryhmissä on jo sisäsaariston vehmautta, kun taas ulappavesien eristämät saaret muistuttavat selvästi ulkosaaristoa.</p> <p>Tiheet kylät ja yksittäiset asumusryhmät punaisine rakennuksineen ovat erottamaton osa saaristomaisemaa. Useilla saarilla on omat tunnuskuvansa; Aspön maisemakuva hallitsee meren äärelle valkoinen kappeli; Borstö-gumman, 1700-luvun kaljuunakuva, on Borstön saaren maamerkki; Utössä jyhkeä majakkatorni valvoo tiiviisti ryhmiteltyjä taloja. Osa kylistä on säilynyt kauniina kokonaisuuksina ilman erityisiä maisemavaurioita, mutta useassa kylässä vanha rakennuskanta on ränsistymässä ja uudisrakentaminen on pirstonut perinteistä miljöötä. Saaristolaiset ovat joutuneet sopeutumaan ankariin luonnonoloihin, mutta toisaalta heidän harjoittamansa luontaistalous on laajalti muovannut saaristoluontoa. Tämä ihmisen ja luonnon vuorovaikutus näkyy selvästi maisemassa.</p> <p>Ulkosaariston saarille tyypillisiä ovat tähystyskalliot, joilta saarelaiset ovat kautta aikojen tarkkailleet ympäristöään. Lähivesillä kulkevat veneet, mahdolliset haaksirikot, naapurisaarien pystyttämät merkit ja hylkeet eivät jääneet huomaamatta. Björkönen tähystyskalliolta näkee, toimittajan ja pakinoitsijan Benedict Zilliacuksen sanoja lainaten, "Aspön ja Nötön saarien ja luotojen monimutkaiset ääriiviivat, Långholmin ja Bodön metsäiset saaret koillisessa, Trunsön matala maa ja selkeästi näkyvissä olevat talot, kaukainen Borstö, Jurmon ikuisuudenmittainen rauhallinen linja hiekkasärkäsä toiseen ja tuhannet kivet ja karit avoimen Itämeren puolella, missä lounaassa seisoo Utön tukeva torni". Muita tähystyspaikkoja ovat mm. Jurmon Högberget ja Aspön Storberget.</p>
<p>6. RAJAUS</p>	<p>Alueesta rajataan kokonaisuus, jossa on edustettuna mahdollisimman monipuolisesti saariston kyläsaaria ja elinkeinon liittyviä saaria, sekä merenkulkuun liittyviä alueita. Maisema-alue rajaus ylettyy Korpoströmin Lomin saaren ja Fagerholmin saaren välisesti kapeasta salmesta aina Utöhön, merireitin uloimpaan etappiin, saakka. Aluerajauksen sisältyy myös muun muassa Berghamnin, Nötön, Aspön, Björkönen, Borstön sekä Jurmon kyläsaaret. Muun muassa Utö ja Aspö lisättiin maisema-aluerajaukseen. Vuoden 1995 maisema-aluerajaukseen kuuluneet Tunnhamn-Aspskär ja Högsåra jäävät maisema-aluerajauksen ulkopuolelle. Högsåra sisältyy suurilta osin RKY 2009-aluerajaukseen.</p>
<p>7. KUVAILUTEKSTI</p>	

	<p>Maisemakuva: Maisema-alueella liikutaan vihreämmästä välisaaristosta, Korpoströmin Lomin ja Fagerholmin saarien kapeiden salmien ja jyrkkien kalliorantojen välistä, ulkosaariston keskeisten kyläsaarien ohi avoimelle ulapalle, jota yksittäiset, puuttomat luodot ja karikot luonnehtivat ja jossa maisemakuvassa keskeisiä ovat merellä navigointiin helpottavat rakenteet. Merivyohykkeessä sijaitsee tasaisten, puuttomien nummien peittämä Jurmon saari ja saariston uloimpana etappina Utön majakka- ja luotsikylä. Utön majakan erottaa hyvällä säällä selvästi Jurmon saarelta, jopa 12 kilometrin etäisyydeltä. Ulkosaariston suurimmat saaret ovat jo metsäisiä ja saariston maisemakuva on usein labyrinttimäinen. Lökholmin, Berghamin, Aspön ja Björkön saariyhmät edustavat saaristolle ominaista ulkosaaristotyyppiä. Ulkosaariston kyläkeskuksena toiminut, Nötön seutu on välisaaristoa, jossa on havaittavissa sekä ulko- että sisäsaariston piirteitä. Suurten saarten ryhmissä on jo sisäsaariston vehmautta, kun taas ulappavesien eristämät saaret muistuttavat selvästi ulkosaaristoa.</p> <p>Tiheät kylät ja yksittäiset asumusryhmät punaisine rakennuksineen ovat erottamaton osa saaristomaisemaa. Useilla saarilla on omat tunnuskuvasa; Aspön maisemakuvaa hallitsee meren äärelle valkoinen kappeli; Borstö-gumman, 1700-luvun kaljuunakuva, on Borstön saaren maamerkki; Utössä jyhkeä majakkatorni valvoo tiiviisti ryhmiteltyjä taloja. Osa kylistä on säilynyt kauniina kokonaisuuksina ilman erityisiä maisemavaurioita, mutta useassa kylässä vanha rakennuskanta on ränsistymässä ja uudisrakentaminen on pirstonnut perinteistä miljöötä. Saaristolaiset ovat joutuneet sopeutumaan ankariin luonnonoloihin, mutta toisaalta heidän harjoittamansa luontaistalous on laajalti muovannut saaristoluontoa. Tämä ihmisen ja luonnon vuorovaikutus näkyy selvästi maisemassa.</p> <p>Ulkosaariston saarille tyypillisiä ovat tähystyskalliot, joilta saarelaiset ovat kautta aikojen tarkkaileet ympäristöään. Lähivesillä kulkevat veneet, mahdolliset haaksirikot, naapurisaarien pystyttämät merkit ja hylkeet eivät jääneet huomaamatta. Björkön tähystyskalliolta näkee, toimittajan ja pakinoitsijan Benedict Zilliacuksen sanoja lainaten, "Aspön ja Nötön saarien ja luotojen monimutkaiset ääriviivat. Långholmin ja Bodön metsäiset saaret koillisessa, Trunson matala maa ja selkeästi näkyvissä olevat talot, kaukainen Borstö, Jurmon ikuisuudenmittainen rauhallinen linja hiekkasärkästä toiseen ja tuhannet kivet ja karit avoimen Itämeren puolella, missä lounaassa seisoo Utön tukeva torni". Muita tähystyspaikkoja ovat mm. Jurmon Högberget ja Aspön Storberget.</p> <p>Luonnonpiirteet Saaret ovat osa Gulkronan vajoamaa, jota murtumalinjat rajaavat idässä ja pohjoisessa. Jääkausien aikaan ikivanhat kalliot ovat hioutuneet sileiksi. Kolmannen Salpausselän reunamuodostuma kulkee alueen halki ja nousee veden yläpuolelle somerikkosaarina. Maankohoaminen paljastaa merestä vähitellen uusia luotoja ja kareja. Salpausselkiin kuuluvat Jurmon ja Sandholmin-Lökholmin saaret muodostuvat lähes kokonaan irtaimista maalajeista, joita meri on lajitellut. Profilliiltaan tasaisina, pääosin puuttomien nummien ja katajaketojen peittämänä ne eroavat selvästi muista, kalliokkoisista ja metsäisistä saariyhmistä. Varsinkin Jurmon saaresta luonnonvoimat ja saaristolaisen harjoittama karjatalous ovat muovanneet kasvipeitteeltään ja geomorfologialtaan harvinaislaatuisen kohteen. Jurmossa on laajalti kanervanummea, jota hoidetaan laiduntamalla ja aika ajoin katajikkoo raivaamalla ja kulottamalla. Sandholmin ja Lökholmin saarilla on kalliosydän ja niillä kasvaa myös mäntymetsiä. Saarien eri osat voivat poiketa paljon toisistaan; karu männikkö tai rantakivikko voi nopeasti vaihtua rehevään lehtoon. Kallioisten, osin moreenipeitteisten saarten laki on usein paljasta, sileää kalliota, jonka alapuolella metsät levittäytyvät. Kallio- ja lohkarikkorannat ovat yleisimpiä, kun taas hiekk- ja somerikkorannat harvinaisia. Rantaniittyjä on saariyhmistä. Varsinkin Jurmon saaresta luonnonvoimat ja saaristolaisen harjoittama karjatalous ovat muovanneet kasvipeitteeltään ja geomorfologialtaan harvinaislaatuisen kohteen. Jurmossa on laajalti kanervanummea, jota hoidetaan laiduntamalla ja aika ajoin katajikkoo raivaamalla ja kulottamalla. Sandholmin ja Lökholmin saarilla on kalliosydän ja niillä kasvaa myös mäntymetsiä.</p> <p>Saarien eri osat voivat poiketa paljon toisistaan; karu männikkö tai rantakivikko voi nopeasti vaihtua rehevään lehtoon. Kallioisten, osin moreenipeitteisten saarten laki on usein paljasta, sileää kalliota, jonka alapuolella metsät levittäytyvät. Kallio- ja lohkarikkorannat ovat yleisimpiä, kun taas hiekk- ja somerikkorannat harvinaisia. Rantaniittyjä on eniten välisaaristovyöhykkeellä mutta myös ulkosaariston suojaisilla annoilla.</p> <p>Salpausselkiin kuuluvia saaria sekä Nötön ja Högsåran saariyhmä lukuun ottamatta lehtimetsät, tavallisimmin mereiset koivumetsät ovat vallitsevia. Kalkkivaikutteisilla paikoilla on lehtojakin: esimerkiksi Berghamin seudulla on pähkinä- ja saarnilehtoja ja Nötön Mjo-össä pähkinälehtoa. Nötö, Högsåra ja Berghamin pohjoisosat ovat mäntymetsien valta-alueita. Kuusikoita on hyvin vähän. Perinteinen karjatalous on jättänyt jälkensä saariston luontoon. Saarilla on katajikkoisia nummia tai kotoja, hedelmällisimmillä alueilla lehdesniittyjä ja laidunhakoja. Saaristomerelle ominaiset kalkkipitoisen alustan runsasruohoiset katajakedot ovat osa alueen kauneinta luonnonympäristöä. Maisemarakenne on pienipiirteinen ja vaihteleva. Saaristossa, etenkin väli- ja ulkosaaristossa, ei voida puhua selkeistä selänneistä ja niiden välisistä laakoista. Laakot ovat käytännössä veden valtaamina ja merenpinnan yläpuolella on kallioselänneitä. Saariston pelot ovat pienet ja rikkonaiset ja sijoittuvat kallioiden välissä oleville sivialueille. Saariston maisemarakenne itä-länsisuuntautuneisuus on paikoin selkeästi näkyvissä.</p> <p>Kulttuuripiirteet Alue sai viimeistään keskiajalla kiinteän asutuksen ja uudisasukkaat, suurilta osin Ruotsista, asettuivat laivaväylien varrelle. Jo paljon ennen kiinteän asutuksen syntyä tärkeät meritiet ovat johdatelleet viikinkejä ja myöhemmin hansakauppiaita idän kaupparetkille. Esihistoriallisesta toiminnasta todistavat alueelta löydetty pronssikautiset ja rautakautiset hautaröykkiöt. Mielenkiintoisia jäänteitä vanhasta asutuksesta ovat myös jättilintarhat, Jurmon kivikehät, niin kutsutut munkinkehät, sekä Björkön kivikompassi. Utön ja Korpoströmin historiallisen meriväylän varrella on useita hylkyjä, joista tunnetuin lienee 1700-luvulla haaksirikkoutuneen St. Mikaelin purjelauksen hylky Borstön lähellä. Vanhimmat säilyneet rakennukset maisema-alueella ovat 1700-luvulta. Asutus oli alkuajoista keskittynyt suurille saarille tiiviisiin kyläyhteisöihin. Ensimmäisiä kirjallisia tiedot ulkosaaristosta asuttamisesta ovat 1300-luvulta ja vuonna 1540 olemassa olleita kyliä alueella olivat ainakin Aspön, Björkön, Jurmon, Berghamin, Lökholmin, Kopparholmin, Stenskarin ja Trunson kylät. Saaristo oli silloin suhteellisen tiheästi asuttu ja Nötö oli yksi suurimmista kylistä nykyisen Lounais-Suomen alueella. Nötö oli ulkosaariston kyläkeskus ja saarella on sijainnut kappeli ainakin vuodesta 1657 lähtien. Vuonna 1664 rakennettu kappeli sijoittui Kopparholmille. Nykyinen puinen pitkäkirKKo rakennettiin Nötön pääsaarelle vuonna 1757. Keskiäikaisia kappeleita on sijainnut myös Aspössä ja Björkössä, sekä mahdollisesti myös Jurmossa. Aspön nykyinen kappeli (1956) on järjestyksessään saaren viides. Jurmon nykyinen kappeli on rakennettu vuonna 1846.</p>

	<p>Suojaisilla satamapaikoilla oli asutuksen sijoittumisen suhteen korostunut merkitys. Aspö on mainittuna 1300-luvun tanskalaisesta itineraarissa yhtenä saariston välietappina keskiaikaisella itä-länsi-kauppareitillä. Sen aikaisten alukset vaativat lähellä toisiaan sijaitsevia suojaista ankkuriipaikkoja, joissa voitiin odottaa suotuisaa tuulta. Laivojen kehittymisen myötä, Kustaa Vaasan hallintokauden lopulla, avomereltä satamakaupunkeihin johtavat väylät tulivat tärkeiksi, jolloin Utön merkitys Saaristomeren porttina kasvoi. Utöstä Turkuun johtava väylä on ollut viitoitettuna kivikummeilla jo ainakin vuonna 1560. Luotsilaitos alkoi kehittyä 1600-luvulla ja kirjallisten tietojen mukaan tuolloin Utöstä, Jurmosta ja Korpoströmistä saattoi saada luotsin. Korpoströmissä Lohmin Killingholm on merkittävä väylähistoriallinen risteyspaikka, jossa on sijannut jo 1600-luvulla luotsipaikka. Suomen ensimmäinen majakka rakennettiin vuonna 1753 Utön saarelle. Majakka tuhoutui Suomen sodassa 1808-09, mutta majakanvartijan asunto on säilynyt. Utön nykyaikaan säilynyt harmaakivitornimajakka on vuodelta 1814. Erikoisuutena on 1840-luvulla perustettu majakkakirkko. Utön tiiviisti ryhmitellyt talot, joita jyhkeä majakkatorni valvoo, ovat ainutlaatuinen kokonaisuus. Useat saaren taloista ovat venäläisten sotilaiden ensimmäisen maailmansodan aikana rakentamia. Sotilaiden läsnäolo saarella on myös myöhemmin antanut leimansa saaren arkkitehtuurille. 1800-luvulla saariston asukasluvu taas kasvoi ja asukasluvu saavutti huippunsa 1900-luvun alkuvuosina. Maaliikenne alkoi kuitenkin syrjäyttää vesiliikennettä ja muuttoliike kiihtyi toisen maailmansodan jälkeen. 1970-luvulle tultaessa saaristossa oli enää ainoastaan muutama vireä kyläyhteisö ja toimentulon vaikeus ja etäisyydet palveluihin laskevat väkilukua nykypäivänä.</p> <p>Saariston kylään kuuluu asuin- ja talousrakennusten ohella satamat laitureineen ja aallonmurtajineen, peltotilkut kiviaitoinen sekä ympäröivät lehdesniityt ja laitumet. Saaristossa ei ole suurta eroa yhden, muutaman asumuksen ja kylän välillä. Esimerkiksi Nötö edustaa monitaloista saaristokylää, Kråkskär taas aikoinaan yhden perheen asuttamaa saarta. Useat saariston talot ovat autioituneet tai ne ovat siirtyneet huvilakäyttöön. Saariston maisema on vahvasti kalastuksen, karjatalouden ja merenkulun muovaama. Kalastus on perinteisesti ollut tärkein elinkeino. Ennen kaukaisilla, kala-apajien äärelle rakennetuilla kalastusmajoilla oli suuri merkitys kalastajien tilapäisinä asumuksina. Kalastuksen ohella on harjoitettu pienmuotoista viljelyä ja karjataloutta. Nötön saarella sijaitsee alueen suurimpia viljelysmaita. Pelloista valtaosa on nykyään viljelemättöminä. Omaleimaista maisemakuvaa ovat luoneet pientenkin notkelmien laiduntaminen, niityt ja lehdesten teko. Keskiajalta 1900-luvun alkuun saakka kalastusta ja karjanpitoa täydensivät metsästyks ja merenkulku. Saarissa näkee usein linnustusta varten rakennettuja väijymisrakenteita. Tärkeimpien laivaväylien varsille rakennettiin keskiajalta lähtien navigointia helpottavia merimerkkejä ja luotsipaikkoja, jotka ovat saariston maisemassa näkyvimpiä elementtejä. Kulttuurihistoriallisesti merkittäviä ovat muun muassa maisemaa hallitsevalla näköalapaikalla sijaitseva Lohmin luotsiasema vuodelta 1895, Lill-Gråharun ja Ingölskärin pienet tunnusmajakat 1800-luvulta sekä Vidskärin poikkeuksellisen suuren kivikummin raunio Utön pohjoispuolella Turkuun johtavan väylän varrelle. Näiden lisäksi Fagerholmin vanha merivartioasema muodostaa parivaljakon yhdessä Lomin luotsiaseman kanssa maisema-alueen pohjoisosassa.</p>
	<p>Saariston elämä ja elinkeinot ovat viimeisen vuosisadan aikana muuttuneet ratkaisevasti, mikä on uhka perinnemaisemien ja vanhojen kulttuuriympäristöjen säilymiselle. Saariston asukasluvu laskee jatkuvasti palvelutarjonnan ja työpaikkojen vähentyessä, samalla kuin kesäasukkaiden määrä kasvaa, mikä tarkoittaa yksinkertaisesti että elinkeinojen muovaamat kulttuurimaisemat ja -ympäristöt jäävät vaille jatkuvaa käyttöä, samalla kuin loma-asutus muuttaa perinteisiä elämisen ja työnteon leimaamia ympäristöjä. Alue on matkailullisesti erittäin vetovoimainen, ja myöhemmin aikoina matkailuelinkeino on noussut tärkeäksi. Matkailun kannalta toimivat lossi- ja laivayhteydet ovat tärkeitä. Vetovoimatekijöihin lukeutuu mm. Saaristomeren kansallispuisto ja maisema-alueella on useita kansallispuiston retkikohteita sekä niihin liittyviä retkisatamia, luontotupia sekä luonto- ja kulttuuripolkuja.</p>
<p>8. ARVIOINTI</p>	
<p>8.1. Arvoluokka</p>	<p>Valtakunnallinen</p>
<p>8.2. Arviointiteksti</p>	<p>Maiseman arvo perustuu historialliseen merireittiin ja sen varren keskiaikaisperäisiin kyläsaariin, niiden kalastus ja karjatalouteen liittyviin saariin ja luotoihin sekä merenkulkuun liittyvään kulttuuriperintöön. Maisema-alueella kaunis luonto yhdistyy perinteiseen saaristolaisasutukseen ja luontaistalouden sekä merenkulun muovaamaan maisemaan ainutlaatuisella tavalla. Alueen uhkatekijöitä on elinkeinojen loppuminen saaristosta poismuuton seurauksena, jolloin ihmistoiminnan jäljet vähitellen heikkenevät.</p>
<p>9. LIITTEET</p>	
<p>9.1. Karttaliitteet</p>	<p>Utö-Korpoström_L1_Kulttuuri- ja luontoarvot Utö-Korpoström_L2_RHR Utö-Korpoström_L3_SLICES Utö-Korpoström_L4_Kuvauspisteet</p>

9.2. Valokuvat

Utö-Korpoström; 5082013 Kirsti Virkki; Nötö4; Parainen; Nötön viljelymaisemaa
Utö-Korpoström; 5082013 Marie Nyman; IMG_1459; Parainen; Nötön satama
Utö-Korpoström; 6082013 Kirsti Virkki; WP_20130806_019; Parainen; Aspön kirkko
Utö-Korpoström; 6062012 Natalia Räikkönen; DSC_0572; Parainen; Venevaja Berghamnissa
Utö-Korpoström; 6062012 Natalia Räikkönen; 3saari; Parainen; Berghamn
Utö-Korpoström; 25042010 Anna-Leena Seppälä; 25042010183; Parainen; Utön majakka
Utö-Korpoström; 5082013 Marie Nyman; IMG_1539; Parainen; Jurmon satama
Utö-Korpoström; 5082013 Marie Nyman; IMG_1595; Parainen; Jurmon tuulimylly
Utö-Korpoström; 5082013 Marie Nyman; IMG_1597; Parainen; Lokki ja merimaisema Jurmon rannalla
Utö-Korpoström; 5082013 Marie Nyman; IMG_1600; Parainen; Näkymä Jurmon Högbergetiltä
Utö-Korpoström; 5082013 Marie Nyman; IMG_1564; Parainen; Jurmon hiekka- ja kivirantoja
Utö-Korpoström; 5082013 Marie Nyman; IMG_1551; Parainen; Jurmon pirunpeltoa
Utö-Korpoström; 5082013 Marie Nyman; SAM_4020; Parainen; Lom ja Fagerholm
Utö-Korpoström; 5082013 Marie Nyman; SAM_4037; Parainen; Lomin luotsiasema
Utö-Korpoström; 5082013 Marie Nyman; SAM_4088; Parainen; Merimerkit ovat tärkeä osa väylän maisemaa
Utö-Korpoström; 5082013 Marie Nyman; SAM_4050; Parainen; Saaristomaiseman avaruus
Utö-Korpoström; 6082013 Kirsti Virkki; WP_20130806_023; Parainen; Saaristonäkymä Aspön kirkon ikkunasta
Utö-Korpoström; 5082013 Marie Nyman; IMG_1478; Parainen; Purjehdusvene kääntyy Aspön Ostervikenissä
Utö-Korpoström; 6062012 Natalia Räikkönen; DSC_0548; Parainen; Näkymä Berghamnista
Utö-Korpoström; 5082013 Marie Nyman; IMG_1581; Parainen; Jurmon Högberget
Utö-Korpoström; 5082013 Kirsti Virkki; Nötö2; Parainen; Nötön Kallvikin rakennuksia
Utö-Korpoström; 6082013 Kirsti Virkki; Aspö3; Parainen; Aspön kylä. Ulkosaaristossa suojaisat satamat ovat harvassa.
Utö-Korpoström; 6082013 Kirsti Virkki; Aspö6; Parainen; Aspön maisemahoitajat.
Utö-Korpoström; 6082013 Kirsti Virkki; Aspö2; Parainen; Aspön kylä ja kirkko ulkosaaristossa
Utö-Korpoström; 25042010 Anna-Leena Seppälä; 27042010252; Parainen; Utön saari on puolustushistoriallisesti merkittävä